

МЕРЕЖЕВИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ЩОДО ПРИНЦИПІВ: RHIZOMA VS RADIX VS HYPHE

Анотація. Проаналізовано принципи зв'язку і гетерогенності, множинності, незначущого розриву, картографії та декалькоманії, застосовані Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі для характеристики ризоми. Доведено, що з огляду на необхідність пояснення процесів, які відбуваються у нелінійних утвореннях, притаманних некласичному періоду розвитку наукового знання, зокрема кіберпростору першого порядку, більш адекватним видається поняття «радїкс»; для нелінійних процесів, тобто кіберпростору другого порядку (який ми визначаємо як гіфпростір) постнекласичного періоду, придатний термін «гіфа» замість запропонованого Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі поняття «ризом». З'ясовано, що дослідники, чітко і правильно визначаючи нелінійні процеси та даючи їх докладні характеристики, невдало обрали як метафору «ризом». Уважаємо за доцільне в цьому контексті вживати метафору «гіфа». Зазначено, що процеси, які відбуваються у синергетиці, також характерні й для гіфпростору, тобто являють собою нелінійні структури.

Ключові слова: *rhizoma, radix, hyphes, мережа, номада, мережеве hyphes(гіф)-суспільство, метафора, кіберпростір (cyberspace), гіфпростір (hyphspace), синергетика.*

I.V. Knysh,

PhD, associate professor of the Faculty of State Law

and Ukrainian Studies,

Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

NETWORK PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF THE PRINCIPLES:

RHIZOMA VS RADIX VS HYPHE

Abstract. The study focuses on the analysis of the main traits of the rhizome: connection, heterogenesis, multiplicity, a signifying rupture, cartography, and decalcomania applied by G. Deleuze and F. Guattari to characterize nonlinear structures. But it is necessary to explain the processes occurring in nonlinear structures that were typical of the non-classical period of scientific knowledge, particularly, cyberspace of the first order, and, therefore, the term “radix” seems to be more appropriate for them; as to nonlinear processes, namely, cyberspace of the second order (we define it as hyphspace) of the post-non-classical period, it is more appropriate to use the term “hyphe” instead of the “rhizome” concept proposed by G. Deleuze and F. Guattari. It has been grounded that the French researchers accurately and precisely identified nonlinear structures and gave them detailed specifications but advanced the “rhizome” as an inappropriate metaphor. We can conclude that in this context, it is appropriate to apply the metaphor of “hyphe”. It is worth noting that the processes of Synergetic are also characteristic of hyphspace, that is, they are nonlinear structures.

Key words: rhizoma, radix, hyphe, network, nomads, network hyphe-society, metaphor, cyberspace, hyphspace, Synergetics.

И. В. Кныш,

к. филос. н., доц. кафедры ГПД и украиноведения,

Сумской национальной аграрный университет, г. Сумы, Украина

knysh_sumy@mail.ru

СЕТЕВОЙ ФИЛОСОФСКИЙ ДИСКУРС ОТНОСИТЕЛЬНО

ПРИНЦИПОВ: RHIZOMA VS RADIX VS HYPHE

Аннотация. Проанализированы принципы связи и гетерогенности, множественности, незначущего разрыва, картографии и декалькомании, примененные Ж. Делезом и Ф. Гваттари для характеристики ризомы. Доказано, что при необходимости объяснения процессов, которые происходят в нелинейных образованиях, характерных для неклассического

періода розвитку наукового знання, подразумеваю при этом киберпространство первого порядка, более адекватным будет применение понятия «радикс»; для нелинейных процессов, то есть для киберпространства второго порядка (который мы определяем как гифпространство) постнеклассического периода, подходит термин «гифа», вместо предложенного Ж. Делезом и Ф. Гваттари понятия «ризомы». Выяснено, что исследователи, четко и правильно определяя нелинейные процессы и давая им детальные характеристики, неудачно выбрали в качестве метафоры «ризому». Считаем необходимым в этом контексте применять метафору «гифа». Определено, что процессы, которые происходят в синергетике, также характерны и для гифпространства, таким образом, оно представляет собой нелинейное образование.

Ключевые понятия: rhizoma, radix, hyphe, сеть, номада, сетевое hyphe(гиф)-общество, метафора, киберпространство (cyberspace), гифпространство (hyperspace), синергетика.

Постановка проблеми. Уперше поняття «ризомы», запозичене з біології, як метафору використали Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі у праці «Ризома» («Тисяча плато», 1976) [4; 5] для втілення свого «номадологічного проекту». Ризомою вони вважали «... підземне стебло (tige), абсолютно відмінне від коренів і корінців. Цибулини, бульби – це ризоми [4, с. 12] (кореневище – resseau (мережа)). М. Можейко зазначає, що ризома «має протистояти незмінним лінійним структурам (як буття, так і мислення), які, на думку Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, типові для класичної європейської культури» [17, с. 657]. «Ризома (фр. rhizome – кореневище) – філософське поняття постмодерну, що фіксує принципово позаструктурований і нелінійний спосіб організації цілісності, який залишає відкритою можливість для іманентної рухливості і, відповідно, реалізації її внутрішнього креативного потенціалу самоконфігурування» [17, с. 656]. Але, на наше переконання, метафоричний зміст поняття, яке Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі використали у своєму дослідженні,

не збігається з визначенням терміна «rhizoma», більше того – з поняттям «radix», запропонованим В. Лапенковим [13] і невідомим автором [18]. На противагу їм, у наших попередніх публікаціях [9] ми запропонували вживати як метафору поняття «hyrhe».

Тут варто зазначити, що Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі чітко визначили та докладно схарактеризували нелінійні утворення, вважаючи, що запропонованою ними концепцією «ризми» можна послуговуватися під час розгляду і пояснення будь-яких таких утворень. Нам видається, що для ґрунтовного означення проявів нелінійності, взаємопов'язаності, складності, відкритості, ймовірності, цілісності, характерних для різних мереж, у тому числі й Internet-у тощо, більш адекватною є метафора «гіфа». Спробуємо застосувати її для розгляду і пояснення процесів, які відбуваються у нелінійних утвореннях, як-от мережа Internet, та довести, що для пояснення цих процесів, характерних для некласичного періоду розвитку наукового знання, зокрема, кіберпростору першого порядку, доцільно вживати поняття «радїкс», а для таких утворень постнекласичного періоду, як кіберпростір другого порядку (гіфпростір), прийнятний термін «гіфа», на противагу запропонованому Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі метафоричному наповненню поняття «ризма».

Мета дослідження полягає у:

- доведенні із застосуванням принципів зв'язку і гетерогенності, множинності, незначущого розриву, картографії та декалькоманії, що для пояснення процесів, які відбуваються у нелінійних утвореннях, характерних для некласичного періоду розвитку наукового знання, зокрема, кіберпростору першого порядку, замість терміна «ризма», запропонованого Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі, більш доцільно вживати поняття «радїкс», а для нелінійних процесів постнекласичного періоду (кіберпростір другого порядку) – «гіфа»;

•з'ясуванні того, що сучасний стан мережі (на прикладі мережі Internet) потребує введення поняття гіфпростору (hyphspace), яке вийшло далеко за межі реальної та віртуальної реальності з активним залученням номади-користувача як досліджуваного суб'єкта на противагу запропонованому раніше кіберпростору першого порядку (з користувачем як об'єктом дослідження), обмеженому лише віртуальною реальністю.

Аналіз досягнень та публікацій. Розробці стратегій «ризому» присвячено праці:

науковців, які вживають метафору «ризому» на підставі концепції Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі: В. Ємелін, А. Капітонова, Т. Козінцева, Н. Кочубей, С. Куцепал, А. Назарчук та ін.;

науковців, які не погоджуються з метафорою «ризому»: І. Книш, В. Лапенков і невідомий автор.

Завдання нашого дослідження полягають у:

- аналізі принципів зв'язку і гетерогенності, множинності, незначущого розриву, картографії та декалькоманії, запропонованих Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі для характеристики поняття «ризому», та їх використанні для «радікс» і «гіфа»;
- з'ясуванні сучасного стану мережі (на прикладі мережі Internet) як кіберпростору другого порядку і нелінійного утворення, яке має всі ознаки гіфпростору (hyphspace).

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О. Князева, в культурі та науці, а також у світі живої природи виникають певні коеволюційні ландшафти, тобто складні конфігурації співіснуючих ніш. Трансформування коеволюційних ландшафтів зумовлюється безперервним утворенням нових ніш, а також, як наслідок, перебудовою їх наявної структури. Якщо розглядати межі наукового знання, кожний учений, який втручається (або має намір утрутитись) у світ науки, зазнає парадигмального інерційного тиску вже зайнятих «когнітивних ніш». Убудовування нового знання

залежить від їх структури, але за достатньої інноваційної цінності, а також належної рішучості, «пробивної сили» його носія це нове знання може бути сприйняте науковим співтовариством. Згодом, може відбутися реконструювання структури простору, забудованого «когнітивними нішами», а також деформація тих, що існували раніше [11, с. 170]. При цьому одним із пріоритетних завдань подальшого дослідження має стати, як зазначає К. Левін, саме «вивчення мережевих зон життєвого простору» [26, с. 149].

Таким чином, запропонована Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі метафора «rhizoma» займала «когнітивну нішу» наукового знання із 70 – 80-х рр. ХХ ст. Науковці В. Ємелін, А. Капітонова, Т. Козінцева, Н. Кочубей, С. Куцепал, А. Назарчук та ін. вивчали мережеві зони її життєвого простору, але з ХХІ ст. щодо неї відзначається «парадигмальний інерційний тиск». Він, на нашу думку, спричинений насамперед тим, що Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі розробили концепцію «ризومي» наприкінці ХХ ст., і тоді вона відповідала всім вимогам і критеріям тогочасних процесів у розвитку наукового знання, тобто займала свою «когнітивну нішу». Проте час плине дуже швидко, і зазначена концепція вже не повністю відповідає реаліям сьогодення. Саме тому ми пропонуємо науковому співтовариству започаткувати дискусію щодо доречності вживання метафори «ризом» на противагу запропонованій нами метафорі «гіфа» та спробуємо це пояснити на прикладі мережі Internet.

Зазначимо, що метафора завжди привертала до себе пильну увагу різних дослідників (починаючи від Аристотеля). Зростання теоретичного інтересу до неї було зумовлено її використанням у різних текстах. Р. Гофман, автор цілої низки досліджень щодо метафори, зазначав: «Метафора виключно практична... Вона може бути застосована як знаряддя для опису та пояснення у будь-якій сфері... Метафора, де б вона нам не зустрілася, завжди збагачує розуміння людських дій, знань і мови» [23, с. 327]. У метафорі міститься і брехня, і істина, і «ні», і «так» [1, с. 18]. Тому ми спробуємо проаналізувати термін «гіфа» й обрати його метафоричне наповнення з

огляду на необхідність пояснення та характеристики нелінійних утворень на прикладі сучасної мережі, зокрема, мережі Internet.

На той час, коли Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі розробляли свою концепцію «ризومي», не було відповідного терміна щодо мережі. З цього приводу В. Ємелін відзначає: «Вибір даної категорії для аналізу Мережі зумовлений тим, що в сучасній філософській літературі немає альтернативного поняття, яке могло б так чітко передати сутність мережевих технологій і водночас указати на їх взаємозв'язок із світоглядним контекстом культури постмодерну» [7]. Отже, немає жодних перешкод для того, щоб вживати для характеристики сучасного стану мережі поняття «гіфа» як метафору, а для раннього Internet-у – «радікс», як на цьому наполягають В. Лапенков [13] і невідомий автор [18], а також термін «ризом», що ним послуговувалися Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі. Наведемо принципи, з яких вони виходили для потрактування «ризومي», та спробуємо за їх допомогою розглянути ознаки «радікса» і «гіфи».

1. Зв'язок і гетерогенність. Згідно з ними, як вважають Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, кожна частина кореневища може бути з'єднана з іншою – ризом не має вихідного пункту розвитку, вона децентрована й антиєрархізована за своєю природою. Іншими словами, жодна її частина не повинна мати переваги над іншою, так само як не може існувати привілейованого зв'язку між двома окремими частинами – всі складові ризом мають бути пов'язані між собою, незалежно від їх ролі та положення [22, с. 7]. При цьому комп'ютер, якщо розглядати його як автономний модуль, поза зв'язками з іншими, не може бути ризоматичним утворенням, оскільки він спроектований як специфічна ієрархічна структура, де «вся влада належить пам'яті або центральному блоку» [22, с. 16]. Це, на нашу думку, лінійне утворення, подібне до «радікса», в якому переплітаються вертикальні та лінійні зв'язки.

З огляду на централізованість і відсутність розосередженості, будь-яке порушення зв'язків між основними блоками комп'ютера незворотно

приведе до виходу його з ладу. Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі протиставляють закритим і централізованим утворенням, подібним до персонального комп'ютера, відкриті та децентровані, тобто ризоматичну множинність, яка має горизонтальні (міжвидові) та площині зв'язки. Їх прообраз вони вбачають у обмежених мережах автоматів, зв'язок у яких здійснюється від одного суб'єкта до іншого, маршрути наперед не задані, а всі учасники взаємозамінні, завдяки чому координація локальних операцій і синхронізація кінцевого, загального результату досягається без центрального органу [22, с. 17]. Але тут ми вбачаємо метафоричну невідповідність: для ризоми (кореневища) не характерне поєднання однієї частини з іншою, вона має один вихідний пункт розвитку, а отже, доречно вжити термін «гіфа», тому що зазначені атрибути властиві тільки для неї.

Очевидно, що французькі мислителі, наводячи приклади мережевих структур, формулювали свої ідеї на підставі тогочасного уявлення про стан мережі Internet (поч. 60-х рр. XX ст.). Звернімося до історії створення цієї глобальної мережі. Свій початок вона бере за часів Холодної війни, коли проект Internet розроблявся американськими військовими з метою забезпечення найбільшої життєздатності систем управління у випадку ядерної атаки. Ідея полягала в тому, що: інформація розміщувалася не в одному місці, а розосереджувалася і дублювалася на перехресно поєднаних один з одним віддалених комп'ютерах. Останні мали бути підключені таким чином, щоб обмін даними між ними міг бути здійснений за різними схемами. Передбачався як прямий зв'язок між будь-якими окремо взятими комп'ютерами, так і опосередковане підключення, до ланцюга якого може бути залучено безліч проміжних ланок (подібно до «ризоми» яка має горизонтальні (міжвидові) та площині зв'язки). Отже, військові намагалися запобігти фатальному виходу з ладу системи управління: якщо у випадку нападу в робочому стані залишиться хоча б один із комп'ютерів, то збережені на ньому дані дозволять віддати наказ про завдання нанесення «удару відплати». Маємо вагомі підстави погодитися з міркуваннями

В. Ємеліна, який стверджував, що ранній Internet «мав властивості децентрованої й антиєрархізованої структури, що повною мірою задовольняло потреби гетерогенності з'єднань у ризомних конструкціях» [7]. Саме він і був на початку свого існування централізованим та єрархізованим, тобто таким утворенням, де переважав порядок, а також контролювався військовими, тобто за характеристиками вподібнювався до таких об'єктів, які можна метафорично визначити як «корінь», тобто кіберпростір першого порядку (про що мова йтиметься далі).

Сучасна ж мережа Internet являє собою скоріше гіфіковану модель децентрованої й антиєрархізованої структури, яка розвивається як по горизонталі, так і по вертикалі. Мережа сьогодні – це принципово відкрите утворення (кіберпростір другого порядку), де панують хаос, імовірність, цілісність тощо: кожен, хто має комп'ютер, модем, доступ до телефонної лінії або кабелю Internet і Wi-Fi тощо (при цьому варто зазначити, що точки доступу до мережі Internet постійно вдосконалюються, їх кількість збільшується), потенційно можна розширити її межі (подібно до гіфів у яких переплітаються як горизонтальні, так і вертикальні зв'язки, що є нелінійними).

Треба наголосити, що в сучасній глобальній мережі немає центрального пункту, здатного контролювати інформаційні потоки. Зв'язок між комп'ютерами здійснюється безпосередньо, а не через якусь чільну інстанцію, причому шляхи передачі інформації не є завчасно визначеними та стабільними – вони можуть змінюватися залежно від завантаженості ліній, і можливі такі ситуації, коли маршрути даних виявляються парадоксальними з погляду географії. У віртуального середовища мережі своя географія, а для користувача маршрут, яким проходить інформація, не має жодного значення, адже головне для нього – можливість безпосереднього контакту з будь-яким адресатом і прямого доступу до будь-якої сторінки, незалежно від місця її розташування в глобальній мережі.

Отже, ми не бачимо жодних перешкод для того, щоб застосувати такий принцип конструкції ризоми, як «зв'язок і гетерогенність», запропонований Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі, для характеристики сучасної глобальної мережі як гіфів.

2. Принцип множинності. У множинності немає ні суб'єкта, ні об'єкта – є лише визначення, величини, виміри, здатність рости лише тоді, коли множинність змінює свою природу (отже, закони комбінаторики перетинаються з множинністю). Найкращим прикладом, який ілюструє дію цього принципу, є ляльковод, який керує своєю маріонеткою. Французькі філософи стверджують, що насправді рухами ляльки керує аж ніяк не бажання ляльковод, а «множинність нервових волокон, що утворюють, у свою чергу, іншу маріонетку, слідуючи при цьому іншим вимірам, з'єднаним з першими» [22, с. 8]. Зрештою сам ляльковод у кінцевому підсумку виявляється маріонеткою цієї множинності. Остання має усвідомлюватись як така, що існує поза зв'язком як із суб'єктом, так і з об'єктом. Отже, при ризоматичному підході чільне місце відводиться не точкам контакту між нитками та лялькою або між руками ляльковод і дерев'яною рамкою, до якої прикріплено нитки, а лініям, які з'єднують точки, – саме вони мають найбільше значення [22, с. 8]. «Збірка і є такий перетин вимірів у множинності, яка з необхідністю змінює природу тією мірою, якою нарощує свої з'єднання. У ризомі немає ні точок або позицій, які ми знаходимо у структурі – дереві або корені. Є лише лінії... абстрактні лінії, лінії вислизання або детериторизації, слідуючи якій, вони змінюють природу, з'єднуючись з іншими множинностями» [22, с. 8].

Щодо глобальної мережі Internet принцип множинності можна інтерпретувати так. По-перше, за аналогією з ляльководом і лялькою, сполуками комп'ютера керують не клавіатура і не руки, що лежать на ній, а «множинність нервових волокон користувача, що знаходить своє продовження в безлічі кодованих і декодованих комбінацій, на які розпадаються сигнали, які надсилаються в безліч каналів зв'язку, за якими

вони передаються» [7], і, нарешті, в безлічі пікселів, що світяться на екрані монітора і відображають поточну інформацію. По-друге, виходячи з того, що в ризомі істотними є не вузли зв'язку, а лінії з'єднання, ми можемо стверджувати, що й у мережі Internet має місце подібний стан речей, хоча, здавалося б, перше враження свідчить про зворотне, адже з'єднання в мережі встановлюються шляхом переходу від одного комп'ютера до іншого. Насправді тут важливо зрозуміти, що рух мережею – це своєрідне «паломництво у віртуальному світі» (з усіма проявами номадизму) до конкретної мети, водночас користувач фізично не змінює свого розташування в просторі (у реальному світі). Розглянемо це більш докладно.

«Батько кіберпанку», канадський письменник-фантаст Вільям Гібсон написав новелу «Спалення Хром» («Burning Chrome», 1982), в якій уперше ввів поняття кіберпростору [28, с. 102]. Пізніше у романі «Нейромант» («Neuromancer», 1984) він дав таке визначення: «кіберпростір – це узгоджена галюцинація, яку щодня відчують мільярди звичайних операторів у всьому світі» [5, с. 309], тобто глобальна мережа – це «колективна галюцинація», кіберпростір, за межами якого не існує тих точок (міст, музеїв, бібліотек тощо), які ми віртуально відвідуємо, а існують лише лінії – канали зв'язку (комунікації), що з'єднують запитувані користувачами веб-сторінки. Отже, у своєму первинному значенні поняття «кіберпростір» включає користувачів (але як суб'єктів пізнання). **Кіберпростір** (англ. cyberspace) – метафорична абстракція, яка використовується в філософії й у комп'ютерних технологіях, є (віртуальною) реальністю, яка представляє Ноосферу [21, с. 203], тобто це інший світ, що існує як «усередині» комп'ютерів, так і «всередині» комп'ютерних мереж [8]. Саме лінії зв'язку і перехресні посилення (комунікації) роблять мережу глобальним (гіфікованим) простором, а не локально (як кореневища ризоми) розрізненою групою комп'ютерів. Цими лініями зв'язку є не кореневища ризоми, як зазначають Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, а саме гіфи, тобто кіберпростір – це складова (hyrhe) «hyrhe»-простору (англ. hyrpspace). Відмінність між ними принципова.

Для глибшого розуміння процесів, які відбуваються у кіберпросторі, більш докладно розглянемо визначення поняття «кібернетика» (грец. κυβερνητική, англ. cybernetics, нім. kybernetik – мистецтво керманича). Уперше це слово як термін на позначення управління в загальному сенсі вжив давньогрецький філософ Платон. Французький учений Андре-Марі Ампер у праці «Досвід про філософію наук» («Essais sur la philosophie des Sciences», 1834 – 1843) запропонував називати кібернетикою науку про управління людським суспільством, потрактовуючи це поняття у соціологічному сенсі. Але кібернетика як наука оформилася лише в 40-х рр. XX ст. завдяки праці американського вченого Норберта Вінера «Кібернетика, або Управління і зв'язок у тварині і машині» (1948) [31]. Він упродовж тривалого часу не міг дібрати грецьке слово, яке б означало «той, хто передає повідомлення», і звернув увагу на слово *kybernetes*, яке у перекладі з грецької означає «керманич», «штурман». «У слові «кібернетика» мене привабило те, що воно більше за всі відомі мені слова підходило для висловлення ідеї всеохопного мистецтва регулювання й управління, застосованого у різноманітних галузях» [4, с. 308]. Таким чином, він ужив це слово на позначення сукупності теоретичних уявлень про управління. Так було визначено головну проблему кібернетики – управління – у даному випадку великими динамічними системами.

Згідно з афоризмом Гайнца фон Ферстера, австрійського й американського фізика, сформульованим у статті «Кібернетика кібернетики» («Cybernetics of Cybernetics», 1974), кібернетика **першого порядку** – це кібернетика систем, які ми можемо спостерігати, а **другого** – спостережних систем, межа між суб'єктом і об'єктом управління та, як наслідок, між сукупністю суб'єктів і середовищем як цілим [30]. Але цей афоризм, на наше переконання, потребує сучасних коректив.

Поділяючи думку Н. Кочубей, зауважимо, що підґрунтя кібернетики складало лінійне механістичне мислення [12, с. 45]. «Класичну кібернетику можна вважати одним з останніх оплотів сциєнтистського мислення,

орієнтованого на суб'єкт-об'єктні відносини людини зі світом, на підкорення природи, яке уявлялося незворотним наслідком науково-технічного прогресу», – зазначає Л. Бевзенко [3, с. 40-41].

Якщо кібернетика першого порядку – це кібернетика систем, вона адекватно відображає стан речей, характерний для неklasичного періоду розвитку наукового знання, і являє собою нелінійну систему з елементами лінійності (про що йшлося вище) на її початковому етапі, яка має ознаки «радікса». Щодо кібернетики другого порядку, властивої для постнеklasичного періоду, це вже не система, а нелінійне відкрите утворення спостережних систем, межа між суб'єктом і об'єктом управління (віртуальною реальністю), якій притаманні риси «ризми», та, як наслідок, між сукупністю суб'єктів і середовищем (реальною та віртуальною реальністю) як цілим, де панують хаос, імовірність, цілісність тощо, властиві для «гіфа». Тому для визначення постнеklasичного стану мережі потрібно оперувати метафоричним наповненням поняття «гіфа», на противагу терміну «ризма».

Доповнюючи вищезазначене, доцільно залучити ще й концепцію В. Лефевра. У книзі «Структури, що конфліктують» він виокремив особливий клас об'єктів, які назвав «об'єктами, що їх можна порівняти з дослідженнями щодо досконалості». Таким чином, для кібернетики не першого, а саме другого порядку стало узвичаєним поняття «само-об'єктивізації» [16, с. 9-10]. Відмінності між об'єктом і дослідником зникають, адже об'єкт сам стає дослідником (водночас виникають труднощі щодо розгляду дослідника з позиції об'єкта!). У подальшому ці ідеї було розвинено у монографії «Алгебра совісті» [15], у вихідних положеннях соціальної кібернетики S. Umpleby [29] та ін.

Таким чином, можна констатувати, що кібернетика другого порядку відповідала вимогам неklasичної раціональності, однак, як цілісний напрямок поки не сформувалася. На цю нішу, як зазначають О. Князева [11], Н. Кочубей [12, с. 157–176] та В. Лепський [14, с. 110–111], може

претендувати синергетика яка розглядає середовище як базову категорію. Головним об'єктом дослідження кібернетики є складні системи із саморегуляцією, але вона не мала не меті опис зміни типу саморегуляції в процесі розвитку. Цю проблему поставила і розв'язує синергетика, об'єктом дослідження якої є системи, що саморозвиваються а це більш складний об'єкт, ніж системи, що саморегулюються. Для перших саморегуляція є визначеним аспектом, певним станом, тому синергетика органічно включає в себе кібернетику, але не зводиться до неї [19, с. 3–33].

Ще один «претендент» на «когнітивну нішу», як зазначає В. Аршинов, – ценологічний міждисциплінарний підхід, органічно поєднаний із синергетикою. Цей підхід ґрунтується на уявленні про світ як цілісність, що є пухкою та виявляється лише у великих просторово-часових масштабах. Тут ключовим поняттям є ценоз (синергетичний об'єкт), для якого порядок більш притаманний, ніж хаос; цей порядок забезпечується інформаційно через фізичні процеси; збільшення різноманітності підвищує стійкість системи (середовища) [1].

Також цю нішу, на нашу думку, може зайняти і запропонований нами **гіфпростір** (hyperspace) – метафорична абстракція, що може бути використана в філософії у комп'ютерних технологіях та являє собою (віртуальну) реальність, яка є складовою Ноосфери, тобто це інший світ як «усередині» комп'ютерів, так і «всередині» комп'ютерних мереж, із активним залученням користувача (користувачів) суб'єкта (суб'єктів), так і об'єкта (об'єктів) пізнання. Отже, маємо справу з номадичним утворенням (несталим, децентралізованим), що постійно розвивається як у горизонтальній, так і у вертикальній площині.

3. Принцип незначущого розриву. Згідно з цим принципом, «розриви в ризомі виникають щоразу, коли сегментарні лінії несподівано опиняються на лініях вислизання, а лінія вислизання – це частина ризоми. Ці лінії постійно переходять одна в одну. ... Здійснюючи розрив, ми прокладаємо лінію вислизання, однак ризик виявлення в ній утворень, які переструктурують

систему, нададуть владу визначеному, відновлять повноваження суб'єкта, залишиться» [20, с. 662–663]. При цьому Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі зазначають, що «ризоматизм – це антигенеалогія» [22, с. 9]. Ідеться, як ми зазначали раніше, про явище, не притаманне кореневищу (ризомі), в якій певна частина коренів відмирає, не в змозі відновитися до вихідного стану (лише за наявності цибулин і бульб), що є визначальною ознакою гіфів, при цьому вони можуть швидко відновлюватись і їм не потрібні цибулини або бульби тощо. Саме цього і домагалися розробники першого Internet-у, щоб нівелювати наслідки можливих розчленувань мережі управління у випадку атомної війни. Internet став тією детериторіалізованою зоною свободи, якою він є сьогодні. З огляду на розгалужене і багатоканальне утворення глобальна мережа практично (ставляться захисні коди, паролі, але їх можна зламати, підібрати) втратила властивість ізоляції будь-якої своєї частини, доступ до якої з тих чи інших причин вважається небажаним. Можливість альтернативних обхідних маршрутів робить такі спроби безглуздими (будь-яке втручання простежується).

Також із принципом незначущого розриву можна пов'язати той факт, що на сьогодні Internet є найбільш невразливим із відомих засобів масової комунікації. Приклад тому – відома ситуація в Югославії, коли після руйнування телевізійних ретрансляторів канали глобальної мережі стали головним засобом обміну інформацією із зовнішнім світом, адже блокувати «павутину» набагато складніше, ніж розбомбити антени телецентрів. Так ідеї, закладені американськими військовими у зміст мережі Internet, парадоксальним чином повернулися проти них самих – принцип незначущого розриву фактично означає неможливість блокади, ізоляції та цензури у всесвітній розгалуженій і багатоканальній «павутині». Це все якраз стосується не ризоми, а саме гіфів.

4. Принцип картографії та декалькоманії.

Згідно до цих принципів, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі заявляли, що ризоматизм – це не механізм копіювання, а карта з безліччю входів. Але насправді ризоматизм у

їхньому розумінні подібна до кальки, а от гіфи схожі на карти. Протиставляючи кальку і карту, теоретики шизоаналізу наголошують, що остання за своєю природою «відкрита, вона здатна до поєднання в усіх вимірах, демонтована, обертальна, здатна постійно модифікуватися... має чисельні входи... та має справу з успішністю» [22, с. 9], сприйнятлива до змін, тобто подібна до синергетичних процесів. Калька ж, навпаки, не схильна до модифікації, вона не створює нічого нового... відсилаючи постійно «до одного й того ж»... продукує лише глухі кути, перешкоди, зародки стрижня або точки структурування... і лише копіює наявні лінії та контури (кореневище, відмираючи, повільно відростає за старими лініями, а гіфи, відмираючи, відновлюються значно швидше за кореневище, і їм для цього не потрібні ні цибулини, ні бульби) мають справу з «компетентністю». Рисунок на карті ніколи не може вважатися залишковим – він постійно змінюється, як змінюється сама дійсність. Водночас, карти (гіфи) можуть існувати незалежно від того, чи існує щось поза картою, тоді як калька існує тільки як уявлення, зліпок референта (наявність цибулин і бульб у ризомі). Отже, карта, на противагу кальці, не репродукує реальність, а експериментує, вступає з нею «в сутичку» [22, с. 9]. Саме такими ідеями керувалися Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, коли представляли конструкцію ризоми як утілення картографії та декалькоманії – ризоморфні об'єкти, на їхню думку, принципово не піддаються калькуванню і не можуть бути відтворені як репліки.

Розглянемо тепер, як ці принципи узгоджуються з глобальною «павутиною». Як уже зазначалося раніше, всесвітня мережа – це принципово незавершена, неієрархічна система, що динамічно розвивається, тим самим уподібнюючись до нелінійних утворень. У гіфпросторі (hyphspace) мережі немає фіксованих, неіменних маршрутів, він не розкреслений лініями второваних магістралей, а скоріше нагадує мережу польових доріг, яка постійно змінює свою конфігурацію: заростають одні шляхи, прокладаються інші, поруч із розмитою дощами колією виникає нова, яка теж проіснує

недовго, і так нескінченно. Очевидно, що зміни, які відбуваються безперервно, перешкоджають мережі стати хоча б на певний час тотожною самій собі, що внеможливилює її калькування. Internet – це номадичний простір, середовище існування кочівників-користувачів, і, подібно до карти, він не вкладається в межі будь-якої структури або моделі, тому що вона постійно змінюється, тобто перебуває в нестабільному стані.

Тут варто виокремити ще один момент на підтвердження того, що глобальна мережа (гіфпростір) – це карта, а не калька. Коли йдеться мова про перманентну трансформацію «рисунка» мережі, необхідно враховувати, що її причиною є не тільки «фізичне» виникнення нових маршрутів: введення додаткових оптичних каналів, підключення нових комп'ютерів тощо; важливим чинником є ще й те, що сам користувач постійно змінює схему свого руху, обираючи й освоюючи різні, часто альтернативні траєкторії. У цьому сенсі Internet – не що інше, як карта з безліччю входів – виходів, кожен з яких є потенційною відправною точкою. Користувач може розпочати рух мережею з будь-якого вузла, чи то своєї домашньої сторінки, чи то сторінки свого університету чи провайдера, причому наступні кроки в гіфпросторі з його розгалуженою структурою і великою кількістю посилань не є зовні детермінованими, а залежать лише від мети користувача або ж від її відсутності. Таким чином, ми можемо сміливо стверджувати, солідаризуючись із В. Ємеліним [7], що Internet є номадичним простором, маршрути міграції в якому створюють «кочівники-користувачі», які цілеспрямовано або хаотично переміщаються «степовими» гіфпросторами (hyphspace) замість руху старими, відомими магістралям. Саме в цьому і полягає відповідність глобальної мережі Internet гіфікованим, а не ризоматичним принципам «картографії» та «декалькоманії».

Отже, ми розглянули всі основні принципи організації ризоми та гіфи і показали, як вони можуть бути використані для філософського аналізу мережі Internet, а також констатували, що її сучасний стан – це гіфа, а не ризома, з'ясували, як ідеї Ж. Дельоза та Ф. Гватарі втілилися в найсучасніші

інформаційні технології, створивши проміжну ланку між лінійними утвореннями з рисами радікса і нелінійними утвореннями, подібними до гіфів. Очевидно, що саме за допомогою метафори «гіфа», а не «ризوما» розкриваються філософські й онтологічні аспекти сучасного стану глобальної мережі.

Висновки. Проаналізувавши принципи зв'язку і гетерогенності, множинності, незначущого розриву, картографії та декалькоманії, застосовані Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі для характеристики ризоми, ми довели, що для пояснення процесів, які відбуваються у нелінійних утвореннях, характерних для некласичного періоду розвитку наукового знання, зокрема кіберпростору першого порядку, необхідно вживати поняття «радікс»; нелінійним процесам постнекласичного періоду, тобто кіберпростору другого порядку (гіфпростір (hyphspace)), – замість поняття «ризوما», краще відповідає термін «гіфа».

Усі характеристики ризоми, що їх виокремили Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, а саме: «на відміну від дерев та коренів, ризома з'єднує будь-яку точку з іншою, при цьому не дозволяє собі повернутися ні до однієї, ні до багатьох, зроблена не з одиниць, а з вимірів, а ще точніше з рухливих напрямків, у ній немає ні початку, ні кінця, але завжди є середина, з якої вона росте і переливається через край»; «констатує лінійні множинності з вимірами, без суб'єкта й об'єкта та зроблена з ліній сегментарності, стратифікації як вимірів, а також ліній вислизання або детериторизації як її максимального виміру, згідно з якими і слідуючи якими множинність піддається метаморфозам, змінюючи свою природу»; «ризوما не є об'єктом відтворення: ні зовнішнього – як дерева-образу, ні внутрішнього – як структури-дерева; ризома – це антигенеалогія, це короткочасна пам'ять, або анти-пам'ять»; «діє завдяки варіації, експансії, завоюванню, захопленню, уколу, при цьому має справу з картою, яка має бути зроблена, сконструйована, завжди демонтована, пов'язана, переглянута, модифікована – у множинних входах і виходах зі своїми лініями вислизання»; «є

децентрованою, неієрархізованою і невизначеною системою», вважаємо, притаманні саме гіфам. Тому всі розбіжності трактування та використання Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі поняття «ризому» можна пояснити, на нашу думку, тим, що вони як метафору обрали неадекватний термін, хоча правильно схарактеризували нелінійні утворення.

Проаналізувавши історичний розвиток мережі Internet, ми з'ясували, що метафори «ризому», та «радікс» повною мірою не розкривають сучасне розуміння «мережі»: у «гіфа» переплітаються як горизонтальні, так і вертикальні зв'язки, які є нелінійними на протигагу лінійному «кореню», який відображає вертикальні та лінійні зв'язки, а також «ризомі», яка охоплює горизонтальні (міжвидові) та площинні зв'язки. При цьому можна впевнено констатувати той факт, що ідеї Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі щодо «ризомі» були подібні до синергетичних. Таким чином, ми не вбачаємо жодних перешкод для того, щоб уживати як метафору для характеристики сучасного стану мережі запропоноване нами поняття «гіфа», а для раннього Internet-у – «радікс», як пропонують В. Лапенков і невідомий автор, а також «ризому», за Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі. Ми дійшли висновку, що людство, освоюючи нову віртуальну реальність, перебуває на межі між реальною та віртуальною реальністю. Для розгляду та пояснення процесів, які при цьому відбуваються, ми вважаємо за необхідне ввести термін «гіфпростір» і пропонуємо таке його визначення: гіфпростір (hyphspace) – це метафорична абстракція, що є складовою Ноосфери, знаходиться на межі (поки що визначеній) реальної та віртуальної реальності з номадичним включенням користувача (користувачів) як суб'єкта (суб'єктів), так і об'єкта (об'єктів) пізнання і постійно перебуває у нестійкому стані.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.

2. Аршинов В. И. Синергетика как феномен постнеклассической науки / В. И. Аршинов. – М.: ИФ РАН, 1999. – 203 с.
3. Бевзенко Л. Н. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
4. Винер Н. Я – математик / Н. Винер. – М.: Наука, 1967. – 355 с.
5. Гибсон У. Нейромант : фантаст. роман / У. Гибсон ; пер. с англ. Е. Летова, М. Пчелинцева. – М.: Аст; СПб.: Terra Fantastica, 2000. – 317 с.;
Интервью с Уильямом Гибсоном о возникновении термина «киберпространство» [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://cyberpunkworld.net/news/uiljam_gibson_o_vozniknovenii_kiberprostranstva/2011-06-25-126
6. Делез Ж. Rhizoma //Ж. Делез, Ф. Гваттари ; в переводе Я. Свирского, с ил. М. Нгуи – 35 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://vk.com/doc184482549_189854454?hash=fad6578b6e212adfe0&dl=98694f379ecda7539e
7. Емелин В. Глобальная сеть и киберкультура. Ризома и Интернет / В. Емелин [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://emeline.narod.ru/rhisome.htm>
8. Киберпространство [Електронний ресурс] – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Киберпространство>
9. Книш І. В. Філософський дискурс: rhizoma vs radix vs hyphe / І. В. Книш // Філософія і політологія в контексті сучасної культури : наук. журнал. – Вип. 6 (15). – Дніпро, 2016. – С. 157-164.
10. Князева Е. Расширенный экологический подход: сети жизни, познания, разума и коммуникации / Е. Князева // Філософія освіти. – 2016. – № 1(18). – С. 163-188.
11. Князева Е. Н. Синергетически конструируемый мир / Е. Н. Князева// режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/what/sinergeticheski-konstruiruemyj-mir/>

12. Кочубей Н. Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, образование / Н. В. Кочубей – Saarbrücken, Deutschland : Palmarium Academic Publishing. – 260 с.
13. Лапенков В. Эволюция мифореальности / Владимир Лапенков // Звезда. – 2004 – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/zvezda/2004/2/la11-pr.html>
14. Лепский В. Е. Рефлексивно-активные среды инновационного развития / В. Е. Лепский. – М.: Изд-во «Когито-Центр», 2010. – 255 с.
15. Лефевр В. А. Алгебра совести / В. А. Лефевр ; пер. со 2-го англ. изд. с доп. – М.: Когито-Центр, 2003. – 426 с.
16. Лефевр В. А. Конфликтующие структуры / В. А. Лефевр. – М.: Высшая школа, 1967. – С. 9-10.
17. Можейко М. А. Ризома / М. А. Можейко // Постмодернизм : энциклопедия / [сост. и науч. ред. А. А. Грицанов]. – Мн.: Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. – С. 656-660. – (Мир энциклопедий).
18. Неизвестный автор. О терминологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru-philosophy.livejournal.com/1278283.html>
19. Синергетика: перспективы, проблемы, трудности (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 2006. – № 9. – С. 3-33.
20. Усманова А. Р. «Ризома» / А. Р. Усманова // Постмодернизм : энциклопедия / [сост. и науч. ред. А. А. Грицанов]. – Мн.: Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. – С. 660 – 667. – (Мир энциклопедий).
21. Шестакова И. Г. Ноосфера: материализация идеи как ключевой фактор современного прогресса / И. Г. Шестакова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Изд-во «Грамота», 2013. – № 3 (29) : в 2 ч. Ч. I. – С. 202 – 206 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2013_3-1_55.pdf

22. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia / G. Deleuze, F. Guattari. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1987. – 560 p.
23. Hoffman R. Some implications of metaphor for philosophy and psychology of science / R. Hoffman // The ubiquity of metaphor. – Amsterdam, 1985. – 327 p.
24. Kellner D. Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics Between the Modern and the Postmodern / Douglas Kellner. – Routledge, 1995. – 357 p.
25. Kirk P. M. Ainsworth and Bisby's Dictionary of the Fungi / P. M. Kirk, P. F. Cannon, D. W. Minter, J. A. Stalpers. –10th ed. – CAB International.
26. Lewin K. Werkausgabe. Bd. 4: Feldtheorie / K. Lewin. – Bern : Huber; Stuttgart: Klett-Cotta, 1982.
27. Maps [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.opte.org/maps
28. Saco D. Cybering Democracy: Public Space and the Internet / Diana Saco. – University of Minnesota Press, 2002. – 296 p.
29. Stuart A. Umpleby Reviving the American Society for Cybernetics, 1980-1982 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www2.gwu.edu/~umpleby/recent_papers/2016/2016%20CHK%20Reviving%20ASC%20in%201980s.pdf.
30. Von Foerster H. Cybernetics of Cybernetics / H. Von Foerster // Communication and Control in Society / ed. K. Krippendorff. – New York: Gordon and Breach.
31. Wiener N. Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine / Norbert Wiener. – Paris : Hermann & Cie Editeurs ; Cambridge, Mass. : The Technology Press ; New York : John Wiley & Sons Inc., 1948.